

STENOMUSEN 26

MEDLEMSBLAD FOR STENO MUSEETS VENNER - JUNI 2004

350 år gammel lægeurtebog doneret til Steno Museet

En dansk lægebog for den gemene mand. Simon Paullis *Flora Danica* fra 1648 blev udgivet på befaling af kong Christian IV, som i 1645 pålagde det Medicinske Fakultet ved Københavns Universitet at udgive et herbarium. Værket skulle være en fortegnelse over danske urter, hvor ikke alene urternes historie, "kræfter og virkning", var beskrevet, men også illustreret med de "sirligste" figurer. Den skulle være både en urtebog og en lægebog.

Kongen skrev i sin opfordring, at eftersom Gud den almægtigste havde velsignet landet med mange slags urter, som var gavnlige mod adskillige sygdomme, så skulle den almindelige "gemene" mand, som boede på landet og ikke havde råd til at søge læge, herved let kunne kureres og hjælpes. Vigtigst af alt var, at den skulle forfattes på dansk, og ikke på latin. Den skulle indeholde urternes navne på dansk, latin og tysk og beskrive de steder, hvor planterne voksede, og hvordan

Blomstergudinden Flora med København i baggrunden. (Foto: Hanne Teglhus)

de skulle bruges som lægemidler. Endvidere skulle den indeholde en oversigt over, hvilke urter der var gavnlige mod hvilke sygdomme.

Kongens opfordring blev sendt i et brev, som var stilet til de otte doktorer ved universitetet. Den ene var anatomen, kirurgen og botanikeren Simon Paulli, som

var af tysk herkomst. Den anden var lægen og oldforskeren Ole Worm, som var af jysk herkomst og havde gået på Aarhus Katedralskole.

Flere titler i samme bog
Steno Museet modtog i 2004 et smukt eksemplar af dette værk. Bogen er indbundet i

Fortsættes side 8

350 år gammel lægeurtebog ...

Fortsat fra forsiden

hårdt bind beklædt med læder og dekoreret med indstemplet mønster på for- og bagside. Bogen er forsynet med ansatser til messinghængsler, som nu mangler, men som oprindeligt tjente til at holde bogen sammen.

Bogen indeholder egentlig to bøger, som nu udgør én stor, tyk bog. Den første bog er: Simon Paulli: *Flora Danica*. Det er: *Dansk Urtebog*, trykt i 1648, hvis navn også står på bogens ryg. Den anden bog er – meget passende – en havebog udgivet af Hans Block Urtegaardsmand og trykt i 1647.

Komplet bog med tilhørende kobberstik og træsnit

Af bogens 6 kobberstik er det første bogens frontispice, som viser blomstergudinden Flora siddende med en plakette, hvorpå bogens titel og forfatter står nævnt. I baggrun-

Leonora Christine med den geometrisk anlagte park i baggrunden. (Foto: Hanne Tegllhus)

den ses en silhuet af København, og i hvert hjørne er afbildet en nordisk lægeurteplante. Det andet kobberstik er et portræt af Simon Paulli siddende med en bog, hvori er afbildet et skelet og en *memento mori* tekst. De sidste fire kobberstik er frontispicer til hver sin part af den faglige tekst i bogen. På hvert af disse er afbildet en kvinde, der står i omgivelser, der relaterer sig til de fire årstider. Det svarer også til den systematik, bogens urter er inddelt efter.

Årstidernes fire kvinder

Det første af disse kobberstik viser en kvinde, der står i hjemlige omgivelser ved husets arne. Hun er tolket som Christian IVs datter Leonora Christine. Dette kobberstik indleder den del af bogen, der omhandler urter, der blomstrer om vinteren. De respektive årstider er på hvert kobberstik angivet med sæsonens stjernebilleder.

Næste kobberstik er også tolket som Leonora Christine, men denne gang står hun i fri luft på en terrasse, og i baggrunden ses et symmetrisk parkanlæg omkranset af høje mure. Hun symboliserer våren.

Det tredje kobberstik forestiller en ung kvinde, der står med et par kornaks i hånden og med et bjerglandskab som baggrund. Hendes identitet er uklar, men hun symboliserer skærsommeren.

Det sidste kobberstik viser en kvinde, der står i en frugthave med sit fem-seksårige barn og plukker æbler. Hun har grebet fat i en gren, og på hvert æble over hendes hoved står et græsk bogstav, som læst i sammenhæng betyder: kærlighed eller hengivenhed. De er tolket som Simon Paullis hustru og barn. Hun symboliserer høsten.

Bogens faglige inddeling

Bogens hovedtekst med de faglige beskrivelser er inddelt i fire "bøger" ordnede efter de årstider, hvor planterne blomstrer. Inden for hver årstid er planterne beskrevet og afbildet alfabetisk efter deres latinske betegnelser eller almindelige kaldenavn. Tekstdelen indeholder nøje beskrivelser af planternes voksesteder og af deres medicinske brug. Endvidere indeholder bogen et register, hvor man kan slå enhver sygdom eller lidelse op og blive henvist til de urter, der anbefales mod den pågældende lidelse.

Sidste del af *Flora Danica* udgøres af de 384 håndkolorede træsnit af de enkelte beskrevne urter. Træsnittene er grupperet efter samme systematik som beskrivelserne.

Renæssancens naturvidenskab

I dette værk følger systematikken i grupperingen af planterne en helt anden logik end den, der vinder indpas i oplysningstiden i det følgende århundrede. Her er det den mere naturvidenskabelige systematik, som gør sit indtog.

Også i tegningerne sporer man en anden opfattelse af akkuratesse eller naturalisme, end man gør i oplysningstiden. Skønt tegningerne til herbariet blev beordret at være sirlige, er de, efter nutidig mening, kun tegnet genkendelige og ikke udført med den detaljerighed og nøjagtighed, som kendetegner den mere end hundrede år yngre botanik: G. C. Oeders *Flora Danica*.

Simon Paullis *Flora Danica* opfylder dog samtidens spørgsmål og krav til tekstens og tegningernes anvendelighed og formål. Den indfrier hermed renæssancens naturvidenskabelige indsigt og systematik, hvorimod

Træsnit med billede af asperges. (Foto: Hanne Teghus)

G.C. Oeders *Flora Danica* kommer til at stå som eksponent for den nye naturvidenskabelige opfattelse og metode.

Havemandens håndbog

Den anden selvstændige titel i den samlede indbinding er: *Horticultura Danica, hvorledes en Zirlig og nyttig Urte-have i Dannemarks land anrettes / bepyrdes oc ved maect holdis* af Hans Rasmussøn Block Urtegaardsmand.

Den beskriver i mange kapitler enhver tænkelig situation, man kan komme ud for, når man skal plante, pode, formere, opbevare, og ikke mindst anlægge sin barokhave i passende former. Bogen indeholder ad-

Opslag i bogen med billeder af pæon og valmue. (Foto: Hanne Teglhus)

skillige forslag til smukt anlagte fantasifulde og geometriske anlæg, som enhver kan lade sig inspirere af inden for parcellens grænser. Christian IV nåede ikke at se det

påbudte værk blive udgivet. Han døde i februar 1648. Bogen, som udkom i juli 1648, er derfor dedikeret af Simon Paulli til arveprinsen, den senere konge Frederik III. *ht*

Simon Paullis *Flora Danica* skal altså ikke forveksles med G.C. Oeders langt mere kendte *Flora Danica*, som blev udgivet i årene fra 1761 til 1883, og som dannede forlæg for det berømte porcelænsstel.

Det er takket være tidligere museumsinspektør Jens Donners møjsommelige arbejde, at der blev skaffet midler til køb af bogen, som herefter er doneret til Steno Museet gennem Jydsk Medicinhistorisk Selskab.

Bogen vil blive udstillet, når det bliver muligt at opnå en tilstrækkelig sikkerhed.

Yderligere information på webadressen www.udstillinger.dnlib.dk/FloraDanica99/paulli/Start.html.

Flere billeder fra bogen kan ses i Steno Museets database. På museets hjemmeside går man ind på "samlingerne", og i søgefeltet skrives "Simon Paulli". *ht*